

UNIVERSITAT DE BARCELONA
INSTITUT DE CIENCIES DE L'EDUCACIO

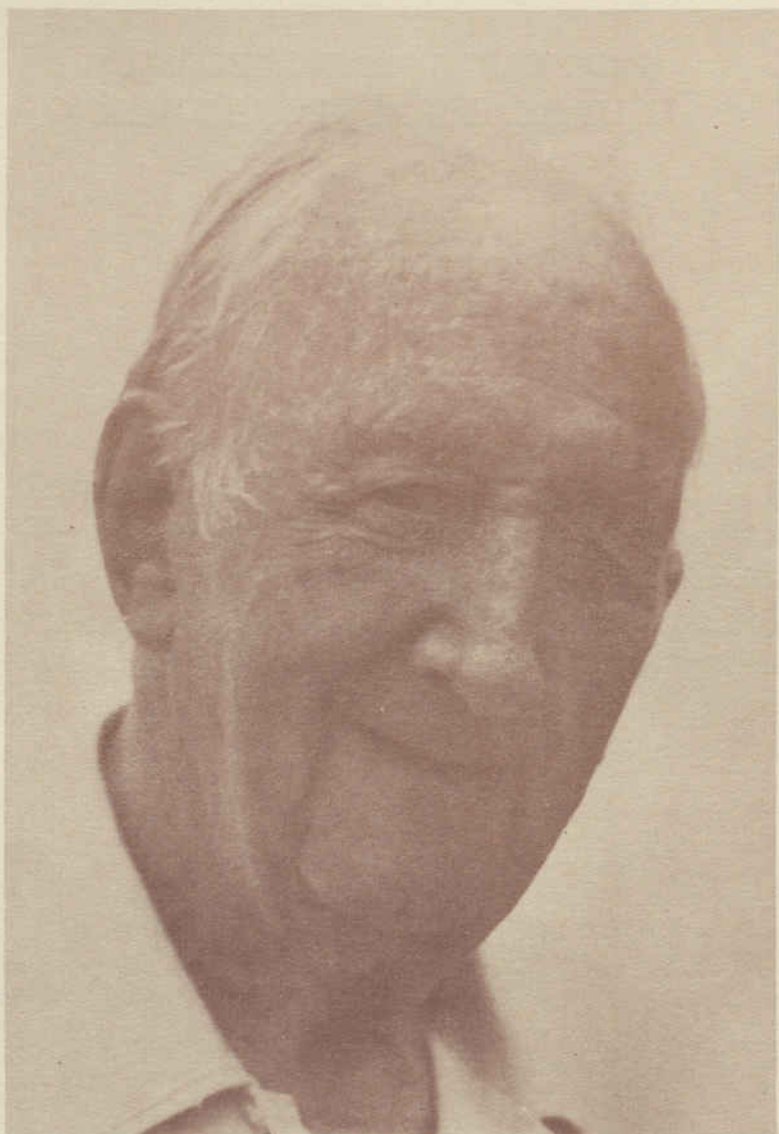


SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA
FILIAL DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
Barcelona, 1980

UNIVERSITAT DE BARCELONA
INSTITUT DE CIENCIES DE L'EDUCACIO



SOCIETAT CATALANA DE GEOGRAFIA
FILIAL DE L'INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
Barcelona, 1980



PAU VILA I DINARÈS
Sabadell, 29 de Juny 1881
Barcelona, 15 d'Agost 1980
Primer President de la Societat Catalana de Geografia

A PAU VILA, ADÉU AL MESTRE

En arribar aquesta hora trista de dir el darrer adéu al Mestre, de sebollir les seves despulles mortals, pels que no el conegueren o el tractaren poc assíduament és l'hora de fer el balanç d'una vida, d'acumular precisament tot el que en restarà de perenne en el record: els seus treballs i obres publicades, homenatges i honors tributats, la seva obra en general. Però pels que tinguérem la sort de conviure o intimar amb ell durant més de cinquanta anys i sobretot pels seus familiars, és quan precisament, almenys de moment, tot el que hi ha de perenne resta esborradís davant el sentiment i el record inesborrable de la seva figura gegantina, de les seves reaccions davant dels fets que hem conviscut, la seva conversa frescal i amena, els seus sentiments, el seu tremp i figura morals. És el que voldria saber expressar a la meua ploma, lenta i malaptesa.

Precisament, fa poques setmanes, en l'acte d'homenatge que li tributà la Universitat de Barcelona com a complement del seu nomenament de doctor honoris causa, fet per la Universitat Autònoma de Bellaterra, i de la concessió de la medalla d'or de Barcelona, s'ens encarregà de fer la seva apologia.

Com a homenatge al mestre, la Societat Catalana de Geografia es complau a oferir-vos dos dels parlaments fets en l'acte universitari alludit.

Barcelona, agost de 1980

PAU VILA, L'HOME

No és la primera vegada que se m'escau de parlar en públic del professor Pau Vila. Tasca sempre fàcil, agràida i agradable. Fàcil, perquè d'un home incansable, que frega els cents anys, hi ha moltes coses a dir; agradable, perquè ho és sempre parlar del mestre que s'admira, i agràida perquè per poca cosa que en dieu us farà quedar bé. Però aquesta vegada la tasca que m'heu confiat: el parlar de l'home, de la seva personalitat humana, és de més compromís i més arriscada que tractar de les seves activitats com a geògraf o com a pedagog, per no citar més que les seves dues facetes més sobresortints. Voleu que us parli de Pau Vila com a home, i això és sempre difícil i més en presència de l'autor de màxima autoritat. Car és necessari que el retrat s'assembli al model i en reveli els seus trets fisonòmics fonamentals. No es tracta de fer una fotografia, sinó de captar la seva personalitat i el seu esperit. Imagineu-vos uns quants pintors que retraten una mateixa persona; quins resultats més diferents segons sigui l'artista!, no solament per la qualitat de la tècnica emprada, sinó per la concepció que tingui del personatge. I si això és difícil en l'art pictòric, que no serà a través d'una descripció literària. El mateix personatge vist per diferents autors us semblarà completament diferent. Al museu del Prado, hi ha dos quadres de Goya que representen el mateix motiu: una escena popular a la pradera de Sant Isidre, a les vores del Manzanares. L'un, el més antic, és alegre, viu de color, amb tot el dinamisme de l'escena camperola virolada en la qual es barregeja la gent aposentada i el poble sota la lluminositat del cel de la Meseta. L'altre, pintat pel mateix Goya uns anys més tard, reflecteix les negrors i les inquietuds de l'ànima de l'artista. És el mateix motiu, però l'un vist amb esperit joïós i alegre i l'altre sota el pesombre d'un dels

temps més tràgics de la història d'Espanya. I el pintor reflectí en cada una de les teles el que portava dintre de la seva ànima. Podeu prendre'ls com a un símbol de dos estats d'esperit molt diferents. Per això no em veig en cor de fer-vos un retrat assèptic i objectiu del vostre homenatjat. Intentaré de fer com el caricaturista; extreure'n uns quants trets, els que em semblen més característics de la seva personalitat i el retrat complet haureu de fer-vos-el vosaltres mateixos. Com l'artista, cadascun de vosaltres n'obtindrà un retrat diferent, el que millor reflecteixi el vostre pensament interior.

Bé, perdoneu-me la digressió que justifica la meua tasca. I comencem pel principi.

Pau Vila va néixer a Sabadell el 1881, en el sí d'una modesta família obrera de teixidors amb vuit fills. I ell també va ser teixidor, car sembla que l'escola no li anava massa. Ja tenim, doncs, el punt d'arrancada i podeu ara considerar el final: de teixidor, amb una cultura elemental molt primària, a figura senyera de la cultura catalana, premi d'honor de les lletres catalanes, medalla d'or de Barcelona, doctor honoris causa de la Universitat Autònoma barcelonina, professor honorari de Veneçuela i no sé quants etcèteres hi podríem afegir. I això, a aquell minyó destinat a teixidor que sembla que no li anaven massa bé les lletres!

Com s'havia operat la transformació? Seguim-la amb el seu propi testimoniatge. Què feia aquell jove teixidor, afeccionat a llegir la literatura anarquista que queia a les seves mans i envoltat per un ambient de treball esgotador, quan els obrers treballaven onze hores diàries, sense cap protecció quan queien malalts i rodejat d'un ambient de represàlies socials violentes? En aquelles escoles oficials insuficients i dolentes on els infants estaven amuntegats en locals mal il·luminats i poc saludables, ensenyats en una llengua que no era la seva. Els ateneus i centres obrers eren en certa mesura la resposta a aquell estat de coses, intentant una escola més humana, alguns cops desvirtuada per una politització ideològica, i partidista, explicable. Té, doncs, res de estrany que, vivint enmig d'aquest ambient, tota la vida del nostre jove restés amarada d'un profund sentit de reivindicacions i de justícia socials? Amb això vegeu néixer un dels trets característics de la seva fisonomia humana: el primer que heu d'anotar per al retrat que voleu fer.

Pau Vila ens conta ell mateix, amb tota la seva força narrativa, quin fou el seu camí de Damasc. Un dia boirós d'hivern, un grup de vaguistes es reüní en els sorrals de tràgica recordança del Camp de la Bóta, lloc que semblava adequat per a no desvetllar sospites de la policia. Allí es discutí el que calia fer; moltes veus disharmòniques i apassionades feien l'apologia de la violència més extrema; d'altres, amb el cor omprimit, pensaven amb els problemes i els deures de la llar; el dilema etern de tots els conflictes socials. La reacció fou prompta i decidida. Aquell dia Vila comprengué que calia educar i orientar aquells companys, calia educar una massa amorfa de pensament i dotar-la d'un contingut, un ideal constructiu que la capacités per a organitzar-se i dirigir el moviment obrer. Allí, en aquell Camp de la Bóta, en sorgí el mestre, guiat per una actitud de servei envers els seus companys i envers el moviment obrer; amb una vocació del mestratge com a missió, més eficaç que el donat per qualsevol escola de mestres. Una vocació que ja no l'abandonarà mai més. Una actitud potser encara nebulosa en els detalls, sense veure'n els intrincats camins que orientarien la seva vida.

Com esdevingué mestre, sense estudis professionals, el nostre teixidor?

Primerament, en una escola del passatge Pellicer, organitzà uns repassos nocturns per a obrers i el diumenge anava a escoltar les conferències de l'Escola Moderna de Ferrer i Guàrdia. Volia ser mestre. Entre tant caigué malalt i es trobà sense feina. Per sort, el 1902 li encarregaren una classe de l'Ateneu Obrer de Badalona, i en casar-se amb una companya que havia conegut a la fàbrica, el matrimoni se n'anà a viure a Montgat, i Vila feia a peu dos cops al dia el camí entre Montgat i Badalona. Poc després, Ferrer i Guàrdia li oferí la direcció de les escoles del Foment Martinenc, on durà poc temps per incompatibilitat amb les idees i amb els criteris sectaris i autoritaris de Ferrer i Guàrdia. Vila tenia prou personalitat i crítica durament les orientacions pedagògiques de Ferrer i Guàrdia. Aleshores passà a dirigir una escola del Centro Republicano Federalista, titulada també Escola Moderna, pero que no seguia les directrius imposades per Ferrer i Guàrdia. Vila es decidí al cap de dos anys a donar-li un tomb i a imprimir-li, el 1905, una

orientació personal; fou l'Escola Horaciana. Deixo el comentari sobre el paper històric d'aquesta escola per el company que ha de tractar de Pau Vila com a pedagog. Sols puc dir-vos que hi posà l'ànima com tot el que fa i que representà una fita en la història de la nostra pedagogia. Era una escola pobra materialment, però rica d'esperit, com digué Pijoan.

I ja el tenim mestre amb escola pròpia on imprimir les seves orientacions. Però si allí es formaven minyons, em sembla que també contribuí a formar-lo a ell mateix. Els contactes amb Galí, Ainaud, Llongueres anaven afinant els seus sentiments; l'Escola Horaciana tenia l'ànima catalana, malgrat fer-se en part en castellà. Se n'interessaren Maragall, Pijoan, Ignasi Iglésies, Amadeu Hurtado, Pous i Pagès. D'aquest període em sembla que parteix la fermesa de les seves conviccions catalanistes i en comprengué tot el seu abast.

El catalanisme és quelcom més que unes conviccions polítiques, com creuen sovint els que s'ho miren de lluny, des de l'interior de la Meseta, que no ho acaben d'entendre. En primer lloc, és una professió de fe en la personalitat del nostre poble, una fidelitat a uns ideals i una norma de conducta. Una professió de fe en la personalitat perenne del nostre poble, per damunt de qualsevol contingència i entrebancs històrics, que no són pocs; és la fe que s'ha mantingut inquebrantable en els anys recents i passats de la maltempsada; la fe en la nostra llengua i la nostra personalitat. Aquesta fe és la que sosté la fidelitat a uns ideals comuns, sia quina sia la nostra manera de pensar de cadascun de nosaltres, i que a l'hora de la veritat ens manté units i ens fa reconèixer com a pertanyents a una mateixa família. Però aquesta fidelitat crea la servitud d'una norma de conducta, inspira l'amor i el respecte per les nostres coses. És aquesta norma de conducta la que ha d'imprimir caràcter a la nostra actuació, la que inspira la nostra actitud de servei. És l'essència mateixa de la nostra ànima colectiva i del nostre esperit, i explica tantes tasques desinteressades que els altres no poden comprendre. El dia que Catalunya hagués perdut aquesta fe i aquesta fidelitat en els ideals comuns, deixaria de ser Catalunya. Aquesta norma de conducta encara que difusa, anima molts dels nostres actes, sense necessitat de proclamar-la a cada

pas. És aquella norma que inspira l'amor per l'obra ben feta, que deia Xènius, en contrast amb el «ja està bé», «no val la pena», que tan sovint fereix les nostres oïdes. És aquella norma de vida que el Dr. Estalella demanava als seus deixebles, repetint la frase d'Ibsen, de lliurar-se amb cos i ànima al que feien, «com si els hi anés la vida». Em recorda allò que conta Carner, que li cridà l'atenció la cura exquisida amb que un humil porter de Varsòvia escombrava cada matí la voravia de davant del portal; fins que un dia se sentí inclinat a comentar-li, i la seva resposta fou, simplement, «faig pàtria». Sí, escombrant, aquell modest ciutadà feia pàtria, perquè cadascú en el seu lloc, treballant i fent les coses ben fetes, el millor possible —tant com puc, com diuen els nostres escoltes—, entre tots fem pàtria.

I precisament això és el que sempre ha fet Pau Vila. A l'escola, creant uns ideals pedagògics que han estat un dels ferments de transformació de l'escola catalana. Després, fent geografia, ha creat escoles arreu allí on ha passat. Estudiant la Cerdanya, amb el seu llibre ha obert un solc i un camí a la nostra geografia regional. I així podríem anar seguint en tots els aspectes de la seva actuació. Finalment, el veiem a l'Escola Normal de la Generalitat, convertit en mestre dels futurs mestres. Paradoxa màxima per aquell minyó que no li anaven els estudis! I el secret no és altre que la norma de l'obra ben feta, el lliurament amb cos i ànima a la seva tasca. Us posaré un exemple allixonador que ja he relatat alguna altra vegada. Quan va retornar d'Amèrica, després de l'exili, vaig recordar que anys enrera, mig en broma, contestà a un dels seus deixebles que li preguntava per la geografia de Barcelona, que la deixava per quan fos vell i no pogués trescar per les muntanyes. Ben poc podia sospitar aleshores, jove estudiant, tot just decantat al camp geogràfic, que algun dia estaria a les meves mans d'acomplir aquest desig del mestre. En efecte, passaren els anys, vingueren les maltempsades i cap el 1961, en tornar, Pau Vila després de la seva brillant executòria exercida a Colòmbia i sobretot a Veneçuela, s'acabava de publicar el primer volum de la Geografia de Catalunya de l'editorial Aedos, redactat per un grup format directament o indirecta pels seus deixebles, i, naturalment, sentírem la necessitat de incorporar-lo a l'equip. Recordant els seus desigs expres-

sats anys enrera, li pregàrem d'encarregar-se de la redacció de la part dedicada a la geografia urbana de Barcelona, la qual havia de cloure el tercer volum de l'obra, com a síntesi de Catalunya. Crèiem aleshores que, als seus vuitanta anys, era arribat el moment que ell mateix havia previst. Certament que per l'edat podia ésser tingut per vell, però físicament i sobretot pel seu esperit, que és finalment el que compta, era jove i frescal com sempre. I sortosament s'hi manté malgrat fregar el centenar d'anys. Tant és així que aleshores, tot just reincorporat, començà de recórrer incansablement les terres catalanes per copsar-ne la transformació experimentada en la vintena d'anys transcorreguts des de la seva absència. Però tot seguit s'engrescà en la comesa de l'estudi de l'evolució urbana de Barcelona, en la qual ha estat treballant més d'una desena d'anys. El resultat final del seu estudi fou un volum de prop de cinc-cents pàgines, avui bàsic per la coneixença geogràfica de la nostra ciutat. I tot seguit, com qui no diu res, seguia amb l'estudi sobre Joan Orpí, el català de Piera, fundador de la Barcelona veneçolana, i del bisbe Martí, un dels clergues catalans evangelitzadors d'aquells països, i els viatges del qual deu estar a punt d'enllestir...

Això us donarà una lleugera idea de la seva activitat i de com es lluirà al treball. Jo solament podria afegir-vos que és un altre fet característic del seu tarannà que el fa treballar incansablement a les seves velleses, amb jornades que podríem considerar esgotadores. Us podria contar com a casa, es lleva a punta de dia i la jornada de treball dura encara fins altes hores de la nit.

És clar que a un home així li han restat moltes hores d'oci, els ocis d'un geògraf com ell n'ha dit. I els seus ocis han estat entre altres, l'estudi de la imatgeria popular, com una forma d'acostar-se a les manifestacions més espontànies i genuïnes del poble revelades per les auques. D'aquí en sorgiren aquells tres magnífics volums sobre els soldats, les auques i goigs i altres papers de rengles.

Però reprenem, si us plau, el nostre fil cronològic. Després de l'Horaciana fou pensionat per la Junta para Ampliación de Estudios a passar una anyada a l'Institut Rousseau de Ginebra, avui Facultat de Pedagogia. L'estada a Ginebra, la convivència amb personalitats pedagògiques com Claparède, no solament havia d'augmentar la seva formació pedagògica sinó que havia d'influir poderosament en

la seva personalitat humana. Si del seu pas per l'escola catalana n'havia extret el seu sentiment catalanista, potser la de Ginebra contribuí a enfortir el seu sentiment sobre la dignitat humana. L'ambient suís de ciutadania constituïa un fort contrast amb l'ambient revolucionari i inquiet de la Barcelona dels seus primers anys. Si més no el to dels seus actes ens revela en retornar de Suïssa com s'hi anava conformant. El cas és que romangué poc temps al front de les tasques pedagògiques del Mont d'Or, atret per una proposta vinguda de Colòmbia se'n va allí perquè creu que podria desenvolupar a ple les noves idees pedagògiques en el Gimnasio Moderno que acaba de fundar-se a Bogotà, on hi resta tres anys.

Entre tant, a Catalunya havia sorgit la Mancomunitat i Vila sent l'afany de tornar. Aleshores en Galí vol suplir el buit que la mort d'en Palau Vera ha deixat, i li proposa que s'orienti vers la Geografia. Nova estada a l'estranger, ara a Grenoble a l'Escola del gran geògraf Raoul Blanchard, on esdevindrà geògraf. Però d'aquest aspecte us en parlarà un altre dels companys.

Ara en la seva etapa científica o geogràfica serà bo de destacar-ne una altra característica: la seva eterna curiositat, el seu afany de saber. Em recorda l'afany d'una altra personalitat il·lustre, Ortega i Gasset, a qui no havia tractat, però que es veu que impressionava en aquest aspecte als que el tractaven i queien sota la seva òrbita, fos quina fos la seva especialitat. Vila també és l'etern curiós de tot, de la ciència, de la geografia, de la política, de la literatura, del folklore, de la imatgeria popular; i és aquesta curiositat que el durà, als seus noranta anys, a estudiar la cultura maya, durant els seus viatges a Amèrica.

Aquest afany de saber ve matisat per dos aspectes que crec que val la pena de remarcar: la modèstia i la senzillesa. Mai no li és dur d'admetre un error o de confessar la seva ignorància sobre un assumpte determinat. Com diu André Gide, hi ha més ignorants per no haver preguntat que per no haver-ho fet. No tingueu mai escrúpols de fer-ho. No feu mai com el professor que vela amb pretesa habilitat la seva ignorància. Recordo un premi Nobel en Matemàtiques, que arribat el moment, si es perdia en una demostració a la pissarra, ho confessava honestament i deia als seus deixebles que ja ho estudiaria millor i continuarien el dia vinent.

Si ara voleu afegir als seus trets fisiognòmics un altre de remarkable, podeu referir-vos al seu concepte sobre la dignitat humana. Podem trobar-ne el rastre ja l'any 1923, quan amb motiu de la dictadura de Primo de Rivera i de les ofenses infligides a un destacat professor, s'erigi en centre de la protesta que li costà de renunciar al càrrec que ocupava a l'Escola del Treball. Després, amb la guerra civil, considerà que havia de seguir la diàspora colectiva de gran part de la intel·lectualitat catalana. I començà la seva segona experiència americana que el dugué a Colòmbia i Veneçuela on ha creat altres tantes escoles geogràfiques i ha deixat un nom prestigiós.

Però hi ha quelcom comú a tots aquests trets característics de la seva personalitat. El que he apuntat al començament. La mateixa reacció que comença aquell dia boirós al Camp de la Bóta; una actitud envers els seus consemblants i el país. La mateixa actitud de servei que el portà a fer de mestre, a crear una pedagogia catalana, a crear la geografia del nostre país, l'ha convertit també en un exemple de civisme i de dignitat ciutadana.

Potser m'he deixat algun tret que podria arrodonir el quadre fisiognòmic que he procurat traçar. Tots els que el tracteu en podrieu afegir més d'un, però crec que amb els que he destacat són suficients per a que podeu fer-vos el seu propi retrat. Segurament us haurà impressionat el seu tracte i bonhomia amb que acull i escolta a qui truca a la porta del seu piset de la Diagonal, a consultar-lo o exposar-li estudis i plans o a buscar consell. És la imatge viva del mestre, acullidora, benèvola amb el deixeble, sapient i orientadora. Però un mestre juvenívol i entusiasta que us animarà sempre a seguir endavant.

I res més, sino demanar-vos que m'excuseu, i sobretot mestre Vila, perdoneu-me, si no he sabut reeixir prou en la meva comesa.

Lluís Solé i Sabaris

PAU VILA, EL GEÒGRAF

Tothom coneix prou bé la personalitat geogràfica de Pau Vila: des de fa temps, hom n'ha parlat molt, però, evidentment, sempre és nou i ple d'interès parlar de la persona de Pau Vila i de les coses, encara que sabudes, que formen la seva personalitat geogràfica.

Tenint molt present tot això, no parlaré, ara, de tot el que es podria dir del geògraf Vila, sinó que assajaré de parlar, només, d'allò que ha fet del nostre Mestre Vila, un innovador i un clàssic.

Si hom ha dit que «clàssic és allò que hom té per model i digne d'imitació» en qualsevol activitat humana; si hom pot emprar el mot clàssic «dit d'un autor que ha representat una maduresa o un moment culminant» dins una activitat científica, cultural; també es pot afirmar que clàssica és l'obra en la qual a cada moment de la història de la humanitat, aquesta humanitat troba respostes als seus interrogants.

Hom pot començar afirmant, des d'aquestes perspectives, que, sense cap dubte, el geògraf Vila ha d'ésser considerat com un clàssic.

Els moments inicials. Un del trets fonamentals de Pau Vila, del qual deriva la seva bonhomia i la pregona claredat del seu exemple, és la seva fidelitat a l'home. Fou aquesta fidelitat la que el portà a la pedagogia i, després, a la geografia.

No es pot oblidar mai, en un estudi de l'estat actual de la cultura catalana, que, en el moment en que Europa arribà a plantejaments científics nous i en que la cultura assolí una volada que ja no es va interrompre vers la normalització i la maduresa actuals, Catalunya, però, part d'un estat endarrerit sotmès a la limitació dogmàtica i a l'immobilisme cultural, malgrat el motllo estret on l'havia constrenyit el Decret de Nova Planta havia iniciat un dels

seu esforços de retrobament de la seva identitat, de recerca de les arrels profundes de la personalitat.

Aquest esforç considerable, Catalunya, durant els darrers segles, l'ha hagut de reemprendre diverses vegades: la història recent de Catalunya és una successió de maltempsades que sembla que vulguin evitar la plenitud de les institucions, de les iniciatives, de la vida cultural.

Però «és característic de tot el devenir de la cultura catalana que, malgrat les adversitats, s'hagi pogut enlairar l'edifici complert de la cultura recolzant-se, per a fer-ho, en la feina ja feta, i eficaçment feta, que ha estat emprada com a mitjà per a assolir noves metes».

És en un d'aquests moments esperançadors, en els anys plens de vida del noucentisme, que Pau Vila inicià la seva labor pedagògica i geogràfica, amb una maduresa i una certitud de judici tant més admirables quan, de fet, moltes de les seves asseveracions s'havien d'assentar forçosament, en intuïcions, ja que mancaven gairebé totalment els precedents.

Era el moment en que els nous grups orientadors del moviment catalanista emprenien la tasca de bastir una nova societat. Sabien que només ho podien assolir amb un esforç de normalització de totes les branques de la cultura. Pau Vila hi era present, en el camp de la pedagogia i en el de la geografia.

En l'Escola Horaciana (1905), havia introduït la pràctica de l'excursió escolar científica, entroncant amb la tradició investigadora dels excursionistes catalans de la Renaixença que volien fer l'inventari del país amb l'intent de donar resposta al gran interrogant que s'havia obert: amb la investigació i la recerca de la pròpia individualitat, trobar la pròpia identitat, fins i tot la personalitat física de Catalunya.

L'excursió escolar científica fou, des d'aleshores, la pràctica corrent, ja entre els seus successors i els seus contemporanis a Mont d'Or amb Joan Palau Vera, a l'Escola de Mestres amb en Joan Bardina, a Vallparadís amb Alexandre Galí, a les Escoles del Districte VI amb Torres i Ullastres, etc.

Aquesta labor pedagògica fou reconeguda, i el seu esperit innovador remarcat. Per això, l'any 1912, pensionat per la Junta de

Ampliació de Estudios, creada per la Institución Libre de Enseñanza, primer intent seriós emprès a Espanya de renovació intel·lectual, anà a Ginebra, a l'École des Sciences de l'Éducation, al costat de Claparède, a posar-se en contacte amb els representants dels corrents més moderns del pensament pedagògic.

Durant aquella primera estada a Ginebra esdevingueren dos fets que, després, marcaren l'evolució de Pau Vila d'una manera decisiva: el descobriment de Jean Brunhes, a través de la seva Géographie Humaine, i la presa de contacte amb uns grups de professors colombians que, tres anys després el cridaren a Bogotà, per a que, des del Gimnasio Moderno, organitzés els estudis de geografia.

Crec que val la pena aturar-se en aquesta primera etapa colombiana de Pau Vila. Ja aleshores, ell, que, immers plenament en el moviment noucentista d'elaboració de Catalunya, assajava la recerca del país i, tot descobrint-lo, iniciava la tasca de bastir-lo, ell, que per sempre més s'havia de mantenir fidel als seus orígens, fidel al seu poble, i que es sentia arrelat profundament a la realitat catalana, ell sabé, per confiança en l'home, identificar-se des d'un bon principi, amb la cultura del país que l'havia cridat i, assumint-la, fer una obra científica i sincera. Però d'aquesta actitud de Pau Vila davant dels pobles on la vida l'havia d'anar portant, en tornarem a parlar més endavant.

La primera etapa de plenitud. L'any 1918 tornà a Catalunya. Joan Palau i Vera morí aquell mateix any, víctima de la grip, i Pau Vila fou cridat a continuar l'obra de creació de la ciència geogràfica moderna de Catalunya que Palau havia iniciat.

Per Pau Vila aquells anys foren d'una gran fecunditat, com tothom sap. Fou el Secretari de l'Escola del Treball de la Mancomunitat i l'any 1920, professor de Geografia Humana dels Estudis Normals de la Mancomunitat.

Mentrestant, anava creant, «sense cap antecedent, a part les intuïcions d'en Palau» (A. Galí) tota la ciència geogràfica de Catalunya. Galí, parlant de la labor de Vila, efectuada per aquells anys, va escriure: «No teníem mètode, no teníem lèxic, no teníem cap dels elements de base dels quals crear una ciència i avui tot això ha entrat en camí d'un assoliment definitiu».

Per tal de que podés ampliar la seva formació geogràfica, la

Mancomunitat de Catalunya i l'Ajuntament de Barcelona el subvencionaren, l'any 1922, per a traslladar-se a Grenoble, on, a l'Institut de Géographie Alpine, conegué Blanchard i la seva escola. Fou allà, de fet, on s'efectuà la total incorporació de Vila als nous corrents de la geografia possibilista que a França havien introduït Vidal de la Blache i els seus successors.

L'any 1923, amb la dictadura de Primo de Rivera el que és arbitrari i el que és innoble, que és substituir la voluntat popular per un fàlaç afalac al populatxo, s'havien convertit en normes de conducta. No volent seguir aquell camí, quan esclatà l'afer Dwelshauvers, Pau Vila, amb els altres professors de l'Escola del Treball, abandonà la docència oficial. A l'inici d'una de les etapes més obscures de la vida catalana contemporània, el geògraf Vila, l'home Vila, ens donà, front a la dictadura, una altra lliçó de dignitat i gosadia. Avui, aquesta lliçó de Pau Vila encara és vàlida. Avui, quan, tantes vegades l'esvalot intenta substituir la reflexió científica i amb l'escarni s'intenta acallar la paraula, avui, i ací, aquesta lliçó encara és totalment vigent.

Aquells anys de silenci foren aprofitats per Pau Vila per a anar aprofundint la coneixença geogràfica de Catalunya i l'estudi dels nous mètodes de la geografia. Pensem en el sotrac que havia de representar en aquell món cultural avesat a la somnolència aquell oferiment de nous camins.

El primer fruit d'aquella labor fou la monografia sobre La Cerdanya. Pau Vila mateix, en els mots liminars de l'«Advertiment» diu:

«Iniciem amb aquest volum un nou gènere d'estudis a Catalunya. Ésser capdavanter és una bella posició, més també és una posició feixuga i molt arriscada. Però algú ha de començar, i en aquest nou ram ens ha tocat a nosaltres. Sense la disciplina científica que caldria hem hagut d'iniciar l'empresa bo i sofrint la deficiència personal amb la voluntat de reeixir en aquesta tasca, d'estudi i de civisme alhora. Així hem emprès decididament la tasca: La Cerdanya és la primera pedra dels estudis geogràfics comarcals de les terres catalanes.»

Amb el seu llibre, Vila introduí a Catalunya una metodologia

que encara és vigent, malgrat l'ulterior desenvolupament dels nous corrents geogràfics. És l'innovador oferint, de bell antuvi, l'obra clàssica, perdurable. Ell mateix, en el citat «Advertiment», exposà les diferències de to que començaven:

«Amb l'àrida visió escolar que hom té de la geografia bé sembla que sigui així: nomenclatura, estadística i, al més, descripció, és a dir, relació d'allò que hom veu o d'allò que hom sap superficialment de cada país, sense cercar-hi les connexions que pugui haver entre els fenòmens naturals i els fets humans que s'hi manifesten, ni copsar-ne les manifestacions evolutives i llurs conseqüències sobre l'aspecte del país. Però nosaltres, guiats sobretot pels moderns corrents geogràfics de l'escola francesa, orientada pel malaguanyat mestre Vidal de la Blache, tractarem de presentar l'ambient físic de cada comarca a través de la seva evolució, i com s'hi ha realitzat l'adaptació del treball i de la vida humana mitjançant l'esforç conscient o inconscient dels aplegaments socials per superar els obstacles que a llur desenrotllament oposa la natura.»

I acaba aquest apartat dient:

«En un mot: a la vella geografia estàtica sovint eixarrèida, que tots hem conegut, volem oposar una geografia dinàmica, que tingui l'interès de tot ço que viu i evoluciona.»

Malgrat la importància innegable d'aquesta publicació, que ja podria situar Pau Vila en els primers llocs entre els grans conreadors catalans de la geografia, cal pensar que, amb ella, tot just iniciava la llista de les seves grans contribucions a la ciència geogràfica.

L'inici esperançador dels anys trenta. Caiguda la primera dictadura, l'any 1930 fou professor de Geografia a l'Escola d'Agricultura de Barcelona.

L'any 1931 assistí al Congrés Internacional de Geografia de París, com a Delegat de la Generalitat. Hi presentà el seu estudi sobre Localisation des anciennes industries en Catalogne. La Generalitat també l'envià com a Delegat al Congrés Internacional de

Varsòvia, l'any 1934, on presentà la comunicació Localisation et évolution de l'industrie du papier en Catalogne, i, l'any 1938 al Congrés Internacional de Geografia a Amsterdam, on va presentar l'interessant treball sobre Le peuplement de la Catalogne. Le problème géographique de l'eau.

L'any 1931 fou nomenat catedràtic de Geografia de Catalunya i de Metodologia de la Geografia, a l'Escola Normal de Mestres de la Generalitat i Professor de Geografia Econòmica de la Institució d'Estudis Comercials de la Generalitat, i l'any 1932, Professor de Geografia de Catalunya dels Estudis Universitaris Catalans.

L'octubre de 1931 la Generalitat publicà el Decret creant la «Ponència per a l'Estudi de l'Estructuració Comarcal de Catalunya», de la que Pau Vila fou designat Vice-president.

Per a entendre aquesta designació no es pot oblidar la precedent contribució de Pau Vila als estudis comarcals catalans, anteriors a la Ponència i, sobretot, el seu treball publicat per la Casa del Vallès de Barcelona, Per a una solució del problema comarcal de Catalunya. Una divisió de Catalunya en comarques.

És indubtable que ens trobem davant d'un dels moments de més profunditat teòrica, en la vida de Pau Vila, etapa que només va poder alentir la gran ensulsiada final de la guerra civil.

Els estudis de la Ponència i el pensament de Pau Vila. Val la pena, en aquests moments en que es parla tant de la divisió territorial de Catalunya, en que es parla tant de poder comarcal, de comarcalització, i hom en parla, molt sovint, amb tan poc coneixement de la matèria, val la pena, doncs, de recordar algunes de les aportacions de Vila als treballs de la Ponència.

Sense temor a la cridòria dels impacients i dels ineptes, Pau Vila assenyala que «fer una delimitació comarcal de caràcter neta-ment geogràfic era una tasca delicada, difícil i potser innecessària» i que el que calia era «establir una divisió ajustada a les necessitats de l'hora i apropiada al govern i a l'administració del país».

Deia, també, que convenia que «el pla s'ajustés tant com fos possible a les comarques naturals, històriques o econòmiques sense anar, però, a una precisió comarcal ja que aquesta hauria estat una tasca científica de llarga preparació més pròpia d'una acadèmia i que bé podria resultar sense utilitat pràctica».

Tots els seus esforços tendiren a evitar que la Ponència no caigués en un respecte estèril als resultats d'una reconstrucció arqueològica d'un hipotètic mapa comarcal de Catalunya. Demanaren, doncs, el menor nombre possible de demarcacions, que les demarcacions tinguessin un cert equilibri quant al nombre d'habitants o bé que l'extensió compensés les diferències, que es procurés minvar el trasbals que pogués ocasionar la nova divisió als caps de les antigues divisions en aquell temps vigents, que es tingués en compte el paper dels partits judicials que, tant per llur extensió com per certes coincidències s'acostaven al concepte popular de les comarques, el paper de les vies de comunicació i de l'accessibilitat, etc.

Va reconèixer el fet, deduit del treball de la Ponència, del concepte d'absoluta vaguetat que dominava respecte al nom comarcal i respecte al concepte de comarca a la major part de les terres catalanes.

Reconegué l'existència «popular» de «comarques» menors que no es podien incloure, per la seva exigüitat, en una proposta seriosa de demarcacions político-administratives de Catalunya, tals com la Conca de Meià, la Ribera de Sió, la Vall d'Àger, la Vall de Ribes, entre d'altres, i va comprovar l'existència de mercats setmanals que només organitzaven la vida de petites regions econòmiques o comunitats i que, per tant, hom no podia considerar veritables llocs centrals creadors de regions. Per exemple, es poden citar els mercats d'Isona, l'Espluga de Francolí, Ponts, Amer, Sant Celoni, Palafrugell, etcètera.

S'atreví a fixar —cal recordar que treballaven l'any 1932— la xifra d'uns 50.000 habitants com a norma de contingut demogràfic de la comarca, xifra que «calia proporcionar amb l'extensió i la densitat».

Fruit de tota la dita elaboració doctrinal, de l'enquesta tramesa a tots els municipis de Catalunya, de les visites efectuades als llocs més conflictius i de les discussions entre els membres de la Ponència, fou el primer mapa on apareixien 28 demarcacions. Aquest mapa va promoure noves discussions i obligà a reprendre la qüestió de les supercomarques que ja havia estat discutida, puix que amb aquestes unitats més grans, deien, es podia anar a un millor acomodament al concepte comarcal. D'aquesta nova discussió en va sortir un

mapa que, amb pocs retocs, fou el mapa definitiu, que tots coneixem i emprem.

Per coneguda, no val la pena parlar de les vicissituds passades per aquest projecte, des de l'acabament dels treballs de la Ponència i la seva publicació l'any 1933, fins a la seva promulgació pel Decret de la Generalitat de 27 d'agost de 1936. Però és interessant recordar les paraules escrites per Vila poc temps després d'aquell Decret perquè revelen, no solament un dels aspectes més vius de la seva personalitat, sinó, també, el seu sincer pensament davant de la divisió promulgada. Va dir:

«El que no s'havia pogut fer dins la normalitat política era portat ara a la pràctica pel nou ordre revolucionari, més expeditiu davant de les realitats imperioses del moment.» (...) «En iniciar-se el període de renovació política i econòmica, els nous organismes eixits de les necessitats imperioses del moment sentiren la conveniència de rompre definitivament les velles estructures provincials (...) i d'establir una estructuració del país en consonància amb les realitats socials i econòmiques de la terra i les necessitats revolucionàries i bèl·liques de l'hora. Calien unes demarcacions agermanades tant com fos possible als fets fisiogràfics i als fets humans», procedint a «una adaptació a situacions de fet, ja prevista per la Ponència, que estava convençuda que la seva missió era de proposar una estructura demarcacional dins de la qual els diversos serveis administratius, judicials, socials i polítics trobessin els marcs i els centres adequats i fàcils d'acoblaments que més els convinguessin».

Crec que val la pena de retenir la lliçó de juvenesa, de claredat, de gosadia, d'esperit innovador, de rigor científic i de feina eficaç i ben feta que donà Pau Vila al costat i conjuntament amb els altres membres de la Ponència. Només per aquell treball Vila mereixeria que l'anomenéssim clàssic!

I val la pena de retenir-la ara, quan la gent pressuda parla de reconstruccions poc científiques i de restauracions gairebé arqueològiques, sense voler reconèixer que, tal com també deia Pau Vila, «els quadres de govern i de l'administració, a l'estructurar-se,

han de tenir en compte els imperatius que les transformacions politico-administratives plantegen».

Qualsevol projecte nou de divisió territorial, o de delimitació d'àrees supramunicipals que es vulgui efectuar, ara, a Catalunya, no pot tenir en compte, només, els resultats de la Ponència, sinó que cal que s'insereixi en el seu món teòric, n'assumeixi l'enfoc i procuri desenvolupar-lo en el món actual, tan variant.

L'enderroc de 1939. Poc després, sobrevingué la desfeta de 1939 i «la dispersió, la mort i la pràctica desaparició de molts dels conreadors de la geografia i la destrucció de les institucions. Semblà com si, entre moltes altres coses, la disquisició geogràfica s'hagués acabat».

Pau Vila, que des de 1935 presidia la recent creada Societat Catalana de Geografia, hagué d'emprendre el camí de l'exili, i, en 1939, al frec dels seus seixanta anys, retornà a Colòmbia, on fou designat catedràtic de Geografia a l'Escuela Normal Superior. A Colòmbia va escriure la Nueva Geografía de Colombia. L'any 1946 fou cridat a Veneçuela on creà i organitzà el Departament de Geografia del Instituto Pedagógico de Caracas. L'any 1960 publicà el primer tom de la monumental Geografía de Venezuela.

Tal com deia al començament, Pau Vila, en la seva segona estada americana, donà un exemple colpidor de fidelitat a la terra, a l'ambient. Sabé que només assumint la cultura dels països que l'havien acollit podia fer obra perdurable, sincera i humana.

Tal com s'ha dit en una altra ocasió, «no li calgué renunciar a la seva identitat, sinó, simplement, continuar, com sempre, el diàleg amb els homes que l'envoltaven, i continuar, com sempre, amb l'esperit amatent, l'observació de la terra environant. Potser, en aquesta actitud de pregona i sincera ciutadania, l'ajudà la fatalitat, que ha fet dels catalans gent amb pasta d'exiliat, de viatger, de rodamón».

Un retorn i la represa. Pau Vila, un cop «jubilat» fa prop de vint anys, quan ell en tenia vuitanta, retornà a Catalunya.

L'obra realitzada en aquesta darrera etapa és tan coneguda que, ara no cal mencionar-la. Però cal retenir uns fets.

Després del solc tan profund de l'exili, transcorregut prop d'un

quart de segle des de la partença, Pau Vila retornà en un moment en que la societat catalana assajava, una altra vegada, de sorgir de les tenebres i recomençar la recerca de la consciència colectiva, de la identitat cultural i nacional. No hi ha cap dubte que aquest fet, repetit diverses vegades durant els dos darrers segles, ha marcat profundament el desenvolupament, a Catalunya, d'algunes branques del saber, entre les quals cal comptar, segurament, la Geografia. Evidentment, aquest cop tampoc es partí de zero. La represa fou presidida per Pau Vila que, a l'arribar, trobà alguns antics companys i deixebles d'abans de la desfeta i que des d'aleshores han tornat a estar al seu costat, com Lluís Solé i Sabarís, Josep Iglésies, Salvador Llobet, entre d'altres, i també trobà els geògrafs sorgits els darrers anys, entre els que hom pot mencionar com a més significatius, Joan Vilà i Enric Lluch.

Però, al meu juí, el fet més notable, i que demostra la perenne juvenesa de Pau Vila és que, quan retornà a Catalunya, amb tota naturalitat, sense afectació de cap classe, sabé situar-se entre els geògrafs més joves que, d'una manera espontànea el tingueren desseguida com el seu intèrpret, n'assumí les inquietuts, en sofrí els seus dubtes i llurs vacil·lacions, i, en cap moment, deixà d'encoratjar-los en les seves investigacions, ajudant-los-hi i, sovint, participant-hi.

És per això que encara trobem Pau Vila en tots els moviments de renovació geogràfica de Catalunya, estudiant constantment, contrastant amb meticulositat les asseveracions més ardides, informant, ço és, dotant de formes precises la tan inquieta i apassionant ciència que hom coneix amb el nom, que a Pau Vila desplaia tant, d'ordenament del territori.

No l'hem vist, fa poc, per exemple, discutint amb un interès viu i admirable amb els redactors del Mapa Sanitari de Catalunya alguns dels seus més atrevits plantejaments?

No hi ha dubte, que Pau Vila sempre ha estat un innovador, i, evidentment també en el camp precís de la geografia; tampoc no hi ha cap dubte de que pot ésser considerat com un clàssic: la seva obra és la que es pot tenir per model i digne d'imitació, és la que representa la maduresa i el moment culminant dels estudis geogràfics a Catalunya.

Malgrat tot —i recordo que les paraules que segueixen les vaig dir a Sabadell, en l'acte d'imposició a Vila de la medalla d'or de la ciutat— hom ha pogut dir d'ell que potser li manca mètode, com si fos possible de posar cotilla a la vida o ensolcar les forces de la natura.

Alexandre Galí deia, en una conversa que mantingué amb un grup de deixebles poc abans de morir, que és propi de Catalunya, com potser ho és de molts dels pobles on s'ha entrebanat el lliure curs de la ciència i el conreu de la pròpia cultura, l'aparició d'homes dotats de poder altíssim de creació i d'invenció, que aboquen en la seva obra un cúmul d'energies encongides, d'energies contingudes, d'energies collectives que, en una etapa de serenor, hom endegaria per canals de normalització. I, al respecte, Galí parlava de l'Atlàntida de Verdaguer i la titllava d'obra forassenyada, desfermada, sorgida del geni de la llengua rural que es mantenia oculta en la pagesia, i no d'una llengua literària, normalitzada, que no existia; deia que era una obra que en una escola literària organitzada no s'hagués produït mai, perquè l'autor potser no s'hi hauria atrevit. I parlava Galí d'aquell cúmul d'energies encongides que hom troba a la cripta de Santa Coloma de Cervelló, on Gaudí malda per a dir-ho tot; i parlava de l'excés d'inspiració que traspua la pintura de Sert.

Jo crec que, en certa manera, aquesta és, també, la definició que escauria a Pau Vila: l'excés abrandat, l'energia forassenyada, la permanent curiositat.

Des de fa prop de setanta anys, en tots els moments precisos, hom ha trobat que Pau Vila assenyalava el camí, en la llarga excursió científica de la seva vida. I si ara, ventoleres depravadores assoten de nou, de tots cantons, el món de la nostra cultura i el món precís de la geografia i sembla que els vulguin impedir l'arribada a la seva plenitud, la laboriositat de Pau Vila, el seu rigor, el seu amor a la veritat i la seva humanitat que ho amara tot, ens indicaran de nou el camí, ens animaran de nou a resistir, i ens ajudaran a vèncer.

Lluís Casassas i Simó

